

ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥ SALENTO

Ὑπὸ

PAOLO STOMEIO

[ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ]

Με μεγάλη μου συγκίνηση ξαναπάτησα τὰ χώματα τῆς Ἑλλάδας καὶ ἔρχομαι νὰ σᾶς φέρω, μαζί με τὰ χελιδόνια, τὸν χαιρετισμὸ τῶν ὀχτῶ Ἑλληνικῶν χωριῶν τῆς γῆς τοῦ Otranto σ' ἓνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔχω τὴν τιμὴ νὰ ἀνήκω καὶ ἐγώ.

Τὴν Ἑλληνικὴ διάλεκτο τοῦ χωριοῦ μου τὴν ἔμαθα ἀπὸ τὸ στόμα τῆς μητέρας μου. Αὕτὴ εἶναι ἡ πρώτη γλῶσσα ποὺ μίλησα. Τὰ Ἰταλικά ἄρχισα νὰ τὰ μαθαίνω μόνο στὸ Ἰταλικὸ Δημοτικὸ σχολεῖο. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο εἶμαι δικὸς σας συγγενής. Θὰ μπορούσα μάλιστα νὰ πῶ ὅτι εἶμαι ἓνας ἀδελφός σας, στοῦ ὁποῖου τίς φλέβες τρέχει αἷμα σὰν τὸ δικό σας, ἓνας ἀδελφός, ποὺ σᾶς ἀγαπᾷ, ποὺ σᾶς σκέφτεται πάντα, ποὺ συχνὰ ἔρχεται στὴν Ἑλλάδα νὰ σᾶς ἐπισκεφθῇ, σὰν νᾶναι σπρωγμένος ἀπὸ μιὰν ἀκαταμάχητη νοσταλγία. Καὶ ποῖο ἄλλο καλὺτερο δῶρο θὰ μπορούσα νὰ σᾶς προσφέρω, ἐξὸν ἀπὸ τὸ νὰ σᾶς πῶ σὲ ποιὰν κατάστασι βρίσκονται τὰ ἄλλα ἀδέλφια μου τῆς γῆς τοῦ Salento; Δὲν θὰ σᾶς μιλήσω γιὰ τὴν καταγωγὴ τῆς ἑλληνικῆς ἀποικίας τῆς γῆς τοῦ Otranto (Ὑδροῦντος κατὰ τὴν ἀρχαία ὀνομασίαν), δηλαδή, ἐὰν ἡ ἀποικία αὕτὴ ἔχει ἀδιάλειπτη παράδοση ἀρχίζοντας ἀκόμη ἀπὸ τὴν προχριστιανικὴ ἐποχὴ ἢ ἐὰν ἀρχίζει νὰ ὑπάρχῃ ἀπὸ τὸν ἑβδόμο ἢ τὸν ὀγδοὸ αἰῶνα μετὰ Χριστόν, σὲ ἐποχὴ Βυζαντινὴ. Αὐτὸ εἶναι ἓνα ζήτημα, ποὺ οἱ γλωσσολόγοι καὶ οἱ ἱστορικοὶ δὲν τὸ ἔλυσαν ἀκόμη στὴν ὁλότητά του καὶ μετὶ τρόπον πειστικόν, ἐπειδὴ λείπουν ἀκόμη ὅλα τὰ δοκουμενὰ ποὺ χρειάζονται γιὰ νὰ λυθῇ τὸ ζήτημα αὐτό. Ἀφήνοντας πρὸς στιγμὴ κατὰ μέρος ἓνα τόσο δύσκολο ζήτημα, τὸ ὁποῖο με ἀπασχόλησε σὲ ἄλλες διαλέξεις μου, μπαίνω χωρὶς ἄλλο στὸ θέμα μου, γιὰ νὰ σᾶς μιλήσω σχετικὰ μετὰ τὰ ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, ὅπως τὰ τραγουδάει σήμερα ὁ ντόπιος πληθυσμὸς τοῦ Salento.

Ἡ ἑλληνικὴ ἀποικία τοῦ Salento μετροῦσε πρὸς τὸ τέλος τοῦ περασμένου αἰῶνα περισσότερον ἀπὸ εἰκοσιπέντε χιλιάδες κατοίκους, ποὺ μιλοῦσαν ἑλληνικά. Οἱ κάτοικοι αὐτοί, τόσο ὅσον ἀφορᾷ τὸν πολιτισμὸν τοὺς, ὅσο καὶ τὴν ἐπιμόρφωσίν τοὺς κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν αἰώνων, ἀναπτύχθησαν πνεύμα-

* Ὁμιλία τοῦ κ. ΣΤΟΜΕΟ, ποὺ ἐγίνε στὴν αἴθουσα τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ἑλληνικά στίς 2 Ἀπριλίου 1964 μετὰ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἑβδομάδος Ἰταλο-ἑλληνικῆς φιλίας.

τικά και απόχτησαν μιάν αληθινή και αὐθεντική ποιητική λογοτεχνία, πού περνούσε ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ μὲ τὴν προφορική παράδοση, μαζὶ μὲ ἐκεῖνες τὶς ἀλλοιώσεις, πού ἀναπότρεπτα φέρνει ὁ χρόνος. Ἐν τούτοις ἀπὸ τὰ τραγούδια ἐκεῖνα πού μᾶς ἔμειναν, μποροῦμε νὰ καταλάβουμε ποιὸς ἦτανε στὰ περασμένα ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ὁμορφιά τῆς ποίησης αὐτῆς. Σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη τοῦ PALUMBO (πού ἐτίμησα τὴν μνήμη του στὸ Ἰταλο - Ἑλληνικὸ χωριό του, στὴν Καλημέρα, καὶ στὴν Ἀθήνα στὸ Ἰταλικὸ ἐπιμορφωτικὸ Ἰνστιτούτο καὶ στὴν Στέγη Γραμμάτων, καλεσμένος στὸ 1957 ἀπὸ τὸν διακεκριμένο διευθυντὴ του κ. BRUNO LAVAGNINI), ἐνῶ ὅλα τὰ Ἰταλικά τραγούδια τῆς Κάτω Ἰταλίας φανερώνουνε τὸν ρυθμὸ τῆς ὀχτάστιχης Σικελικῆς στροφῆς μὲ ἐναλλασσόμενη ὁμοιοκαταληξία, ἀντίθετα, ὅλα τὰ Ἑλληνο - Σαλεντινὰ τραγούδια φανερώνουνε τὸν ρυθμὸ τῆς ὀχτάστιχης Τοσκανικῆς στροφῆς, πού ἔχει ἐναλλασσόμενη ὁμοιοκαταληξία στοὺς πρώτους στίχους καὶ ἄμεση ὁμοιοκαταληξία στοὺς δύο τελευταίους. Ὁ τύπος αὐτὸς τῆς μετρικῆς βρίσκεται ἀποκλειστικὰ στὴν ἐρωτικὴ λαϊκὴ ποίηση τοῦ Salento.

Γιὰ νὰ πειθοῦμε μᾶς εἶναι ἀρκετὸ νὰ δώσουμε μιὰν γρήγορη ματιὰ στὴ συλλογὴ τέτοιων τραγουδιῶν τοῦ GIUSEPPE MOROSI, πού βρίσκεται μέσα στὶς μνημειακὲς μελέτες του πάνω στὶς Ἑλληνικὲς διαλέκτους τῆς γῆς τοῦ Otranto. Ἔτσι θὰ ἰδοῦμε ὅτι πάνω στὴν ἐρωτικὴ Ἑλληνο - Σαλεντινὴ ποίηση ὑπάρχει ἐπίδραση τῆς Ἰταλικῆς μετρικῆς. Πάντως καλὸ εἶναι νὰ κρατήσουμε μερικὲς ἐπιφυλάξεις ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ἰταλικὴ ἐπίδραση πάνω στὰ Ἑλληνο - Σαλεντινὰ τραγούδια, γιατί τὰ τραγούδια αὐτὰ ἔχουνε στὸ μεγαλύτερο μέρος τους Ἑλληνικὴ ὕφὴ καὶ διάθεση.

Οἱ διάφοροι παραλληλισμοὶ τοῦ MOROSI μὲ τὴν λαϊκὴ ἐρωτικὴ Ἑλληνικὴ ποίηση, πού ἀνθοῦσε ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα, ἀποδεικνύουν, χωρὶς ἀμφιβολία, μιὰν τέτοια ἐσώτερη συγγένεια. Ἡ κλίμακα τῶν μοτίβων εἶναι, χωρὶς ἀντίρρηση, ποικίλη, πλούσια καὶ πολύμορφη σὲ τέτοιον βαθμό, πού δυσκολεύεται κανεὶς σὲ ποῖο τραγούδι νὰ δώσῃ τὴν προτίμησή του.

Ἀπὸ τὶς ἐρωτικὲς ἐκδηλώσεις ὡς τὶς σερενάτες, τὶς ματινάτες, τὰ τραγούδια τῆς αὐγῆς (πού εἶναι οἱ σερενάτες πού τραγουδιοῦνται τὶς πρῶτες ὥρες ὕστερα ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα), ὥσαμε τὴν ἀποθέωση τῆς ὁμορφιάς τῆς ἀγαπημένης καλῆς, ὥσαμε τὶς ἐπιθυμίες, τὸ σπαραγμὸ τοῦ μισεμοῦ καὶ τῆς ἀποχώρησης, ὥσαμε τὶς ζήλιες, τοὺς ἀποχαιρετισμούς, τὰ μεράκια, τοὺς ἐρωτικούς ὄρκους, ὑπάρχει μιὰ ἀλληλουχία μοτίβων, πού εἶναι ἀτελείωτη καὶ πού μαρτυρᾷ τὸν πνευματικὸ πλοῦτο αὐτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τῆς γῆς τοῦ Salento, γόνιμου καὶ ξέχειλου σὲ φαντασία καὶ σὲ αἴσθημα.

Τὰ ἐρωτικὰ τραγούδια, πού θ' ἀκούσετε σὲ λίγο, εἶναι πλούσια σὲ παραλλαγές καὶ εἶναι γνωστὰ σὲ ὅλα τὰ χωριά τῆς Ἑλληνο - Σαλεντινῆς ἀποικίας. Οἱ πολὺπληθεις παραλλαγές φανερώνουν ὅτι τὰ τραγούδια αὐτὰ εἶχανε γίνῃ κοινὸ χτῆμα ὁλωνῶν.

Ἴδου πῶς τραγουδάει τὶς χαρὲς καὶ τὶς ὁμορφιὰς τῆς καλῆς του ἑνα ἔρω-
τευμένο παλληκάρι ἀπὸ τὸ Κοριλιάνο.

ὦρια, ἀφ' ὧρια μάνα γεννημένη
ὦρια, ἀφ' ὧριο κιούρη γενητάτα
ὦρια, ἀφ' ὧριο πέττο βυζαμμένη,
ὦρια, ἀφ' ὧριο γένον ἀμπρατσάτα
ὦρια ἢ φάσκια, ποὺ σ' ἔχει φασκιωμένη,
ὦρια τὰ σπάργανά σου ὅλα ντοράτα,
ὦρια μου, πῶχεις ὦρια σὰν προζύμι
ἔσσου στὸ πέττο ντύο μῆλα ἀφ' ἁσῆμι.

Καὶ τώρα θὰ σᾶς ἐξηγήσω μόνο τὶς λέξεις ἐκεῖνες, ποὺ δὲν ταυτίζονται
μὲ τὶς σημερινὲς ἀντίστοιχες, ποὺ λέγονται ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα.

ὦρια, ἀφ' ὧρια μάνα γεννημένη

Ἐδῶ ἔχουμε τὸ ἐπίθετο ὦρια (ώραία): δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ καμιάν
ἐξήγηση, γιατί τῶχετε καὶ σεῖς στὴν λογοτεχνική σας δημοτική. Τὰ ἄλλα εἶναι
αὐτονόητα ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀφ' ὧρια, ποὺ θὰ πῇ: ἀπό.

Δεύτερος στίχος:

ὦρια, ἀφ' ὧριο κιούρη γενητάτα

δηλαδή: ώραία, ἀπὸ ώραϊο κύρη γεννημένη.

Τρίτος στίχος:

ὦρια, ἀφ' ὧριο πέττο βυζαμμένη,

πέττο εἶναι Ἰταλικὴ λέξη, ποὺ σημαίνει «στῆθος»· βυζαμμένη ἀπὸ τὸ ρῆμα
βυzaίνω, δηλαδή: ώραία, ποὺ βύzaξες ἀπὸ ἑνα ώραϊο στῆθος. Ἐπὶ πλέον
πρέπει νὰ προσέξουμε τὴν παθητικὴ μετοχή: βυzaμμένη, ποὺ εἶναι βαλμένη μὲ
ἐνεργητικὴ ἔννοια: βυzaγμένη—ποὺ ἔχει βυzάζει τὸ γάλα ἀπὸ ώραϊο στῆθος.

ὦρια, ἢ φάσκια, ποὺ σ' ἔχει φασκιωμένη,

φάσκια ἀπὸ τὸ λατινικὸ Fascia, φασκιωμένη μετοχή τοῦ φασκίωνομαι.

ὦρια, τὰ σπάργανά σου ὅλα ντοράτα,

ντοράτα Ἰταλ.=χρυσωμένα.

ὦρια μου, πῶχεις ὦρια σὰ προζύμι

ἔσσου στὸ πέττο ντύο μῆλα ἀφ' ἁσῆμι.

ἔσσου=μέσα, ἐντὸς 'ς τὸ στῆθος δύο μῆλα ἀπὸ ἁσῆμι.

Ἡ Ἑλληνικὴ αὐτὴ γλῶσσα τοῦ Salento, ὅπως διαπιστώσατε ἀπὸ ὅ,τι
ἀκούσατε, εἶναι σὲ πολλὰ σημεῖα διανθισμένη μὲ λέξεις ἰταλικές, ποὺ ἔχουν
εἰσχωρήσει σὰν ὑποκατάστατα πάνω σ' ἑνα ἀρχαῖο καὶ πολύτιμο μωσαϊκό,

πού σέ ὠρισμένα σημεῖα του χάλασε ἀπὸ ἀντίξοες καιρικές συνθήκες. Σιγά-σιγά αὐτὴ ἡ εὐγενικὴ Ἑλληνικὴ λαλιά ὑποχωρεῖ μπροστὰ στὴν πλημμύρα τῆς γύρω Ἰταλικῆς διαλέκτου, ἔτσι πού σέ ὄχι μακρινὸ διάστημα, πιθανὸν νὰ ἀφανισθῇ σχεδὸν ὁλότελα. Αὐτὸ τὸ ἐνδεχόμενον διαφαίνεται ἀπὸ τὴν γρήγορη ὀπισθοδρόμηση τῆς γλώσσας αὐτῆς ὕστερα ἀπὸ τοὺς δύο τελευταίους παγκόσμιους πολέμους, πού, ὡς φαίνεται, ἀλλάξανε τὴν νοοτροπία τῶν ἀνθρώπων.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν θρησκευτικὴ ποίηση, αὐτὴ τώρα πιά ἔπεσε σὲ ἀχρηστία. Ἐχουμε ὅμως ἀκόμη ζωντανὰ τὰ μοιρολόγια μας, πού εἶναι δημιουργήματα τελείως λαϊκὰ καὶ πού ἤρθανε ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ ὥσαμε ἐμᾶς.

Ὁ ἐσώψυχος ἑλληνικὸς χαρακτήρας τῆς Ἑλληνο-Σαλεντινῆς λογοτεχνίας εἶναι διάχυτος ἰδίως σ' αὐτὰ τὰ μοιρολόγια, ὅπου τὸ μοιρολατρικὸ αἶσθημα ἐμφανίζεται σὰν μιὰ φλογερὴ ἀγάπη γιὰ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, γιὰ τὴ γλυκειὰ ἐπίγεια ζωὴ, γιὰ τὸν ἀγαπητὸ κόσμον τῶν ζωντανῶν, γιὰ τίς ἱλαρές, ὁλόφωτες καὶ γελαστὲς μορφές, πού ἀποτελοῦνε τὴν ἀθάνατη ἀγάπη τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς καὶ τοῦτο παρὰ τὴ σπαραξικάρδια ἐμφάνιση, πού ἔχουνε αὐτὰ τὰ μοιρολόγια.

Ἐγὼ στὰ μικράτα μου, στὸ χωριὸ Μαρτάνο, ἄκουα συχνὰ αὐτὰ τὰ μοιρολόγια καὶ θυμᾶμαι ἀκόμη καὶ τώρα τὸ θλιβερώτατον παράπονον καὶ τὸν ἱερὸ τόνον πού ἀποπνέανε, σὰν νὰ ἦσαν τὰ λόγια ἐνὸς ἀρχαίου τραγικοῦ χοροῦ, πού παγώνει τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου, καὶ μοῦ φαινόταν ὅτι ἔβλεπα τὸν θάνατον προσωποποιημένο στὴν μορφή τῆς μαυροντυμένης μοιρολογήτρας μὲ ξέπλεκα καὶ ἀνάερα μαλλιά, σὰν μιὰ ἀνατριχιαστικὴ μορφή τοῦ ὑπερπέραν. Σὲ τέτοιο σημεῖο μοῦ ἔκανε αἶσθησις αὐτὸ τὸ θέαμα, ὥστε νὰ τὸ βλέπω τὴν νύχτα μὲ φρίκη στὸν ὕπνον μου.

Τὰ μοιρολόγια αὐτὰ ἀγνοοῦνε πολλὰ δεδομένα, πού εἶναι συνυφασμένα μὲ τὴν θρησκεία, ὅπως ὁ παράδεισος, οἱ ἄγγελοι, οἱ ἅγιοι καὶ ἄλλα. Ἡ οὐσία τῶν μοιρολογιῶν αὐτῶν εἶναι περισσότερον ἀρχαιοελληνικὴ παρὰ χριστιανικὴ. Πάντως εἶναι βαθύτατα ἀνθρώπινη. Ὁ πόνος ἀναβλύζει μὲ σπαραγμὸ καὶ μὲ ἀσυγκράτητη ὁρμὴ ἀπὸ τὰ φυλλοκάρδια ἐκείνου πού κλαίει ἀπαρηγόρητα τὸν χαμένο ἀνθρωπὸ του, γιὰτὶ ξέρει πολὺ καλὰ ὅτι τὸ μεγαλύτερον καλὸ αὐτοῦ τοῦ κόσμου εἶναι ἡ πρόσκαιρη ζωὴ μας καὶ ὅτι ἡ μεγαλύτερη συμφορὰ γιὰ τὸν ἀνθρώπον εἶναι ὁ θάνατος. Τὰ ἴδια ὅμως μοιρολόγια ἔχετε καὶ σεῖς ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα.

Ἄς δοῦμε τώρα πῶς τὰ λέμε ἐμεῖς αὐτὰ τὰ μοιρολόγια: Ἡ θυγατέρα λέει στὴ μητέρα πού ἀπέθανε:

Ἰβὼ σέ μένω ἐσένα, μάνα μου,
Ἰβὼ σέ μένω στὲς ἐννέα,
καὶ ἂ τωρῶ τί σοῦ ἐν ἔρκεσαι,
βὼ μανρίζω σὰ καννέα,

καὶ ἂν τωρῶ τὶ σοῦ ἐν ἔρχεσαι,
 ἐς τὲς δέκα ἔχεις νὰ τωρήσῃ,
 ἐς τὲς δέκα χῶμα ἐγέττημο,
 χῶμα, χῶμα νὰ σπεριούσῃ.

μεταφράζω:

Ἐγὼ σὲ περιμένω, μάνα μου,
 ἐγὼ σὲ περιμένω στὲς ἐννέα,
 καὶ ἂν θωρῶ ὅτι ἐσὺ δὲν ἔρχεσαι,
 ἐγὼ θὰ μαυρίσω σὰν τὴν ἀραχνοκαπνιά,
 καὶ ἂν θωρῶ ὅτι ἐσὺ δὲν ἔρχεσαι
 στὶς δέκα ἔχεις νὰ ἰδῇς
 ὅτι στὶς δέκα θάχῳ γίνει χῶμα,
 χῶμα, χῶμα γιὰ νὰ σπείρης.

Περίφημος στίχος ὁ τελευταῖος τοῦτος, πολὺ ἀνθρώπινος καὶ πολὺ φιλοσοφημένος, ποὺ φανερώνει τὴν ἐναλλαγὴ τῆς ζωῆς μὲ τὸ θάνατο:

Χῶμα εἴμαστε, τὸ χῶμα δέχεται τὴν σπορὰ τῆς ζωῆς καὶ τὸ χῶμα γίνεται ἡ κατοικία τοῦ θανάτου.

Καὶ τώρα ἔχουμε ἓνα δίστιχο ἐπίσης ὠραῖο:

Ἄν ἀπεσάνῳ, ἀφέντῃ μου, ἄχαμὲ στὴν αὐλέλλα σου
 νὰ μὲ πατοῦ τὰ πόδια σου, νὰ σοῦ πονῇ ἡ φουχέλλα σου.

μεταφράζω:

Ἄν ἀποθάνῳ ἀντρούλῃ μου, θάψῃ με στὴν αὐλίτσα σου,
 νὰ μὲ πατοῦν τὰ πόδια σου νὰ σοῦ πονῇ ἡ ψυχίτσα σου.

Ἐδῶ μπορούμε νὰ παρατηρήσουμε τὴν μεγάλη λεπτότητα τοῦ αἰσθήματος καὶ τὴν ταχύτητα μὲ τὴν ὁποία τὸ αἶσθημα αὐτὸ ἐκφράζεται. Εὐτυχῶς τέτοιοι ὠραῖοι στίχοι ὑπάρχουνε καὶ στὴν δική σας λαϊκὴ ποίησι.

Μετὰ τὴν γρήγορη ματιὰ ποὺ ρίξαμε πάνω στὴν ἀνώνυμη ποιητικὴ μας παραγωγὴ, ἃς ἔρθουμε τώρα στὴν ἐπώνυμη λογοτεχνικὴ παραγωγὴ. Πολλὰ εἶναι τὰ ποιήματα ποὺ ἔγραψε ὁ VITO DOMENICO PALUMBO, ποὺ γεννήθηκε στὴν Καλημέρα, ἑλληνόφωνο χωριὸ τῆς περιοχῆς τοῦ Salento, στὰ 1854. Στὸν PALUMBO ἔχω ἀφιερῶσει μιὰν ἱστορικο-λογοτεχνικὴ μονογραφία καὶ ἔχω συγγράψῃ μιὰν ἐπιγραφὴ ἀναμνηστικὴ, ποὺ ὁ τέως δήμαρχος GIANNINO APRILE (παρὼν ἐδῶ σήμερα), μετὰ ἀπὸ μιὰν συγκινητικὴ ὁμιλία του στὸν λαὸ τῆς Καλημέρας, τοποθέτησε στὸν τοῖχο τοῦ σπιτιοῦ τοῦ ποιητῆ. Ὁ ποιητὴς αὐτὸς ἐφοίτησε στὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἶχε συνάψει βαθιὰ φιλικὰς σχέσεις καὶ ἀλληλοεκτίμησιν μὲ πολλοὺς δικούς σας ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους μπορῶ νὰ ἀναφέρω τὸν ΠΑΛΑΜΑ, τὸν

ΔΡΟΣΙΝΗ, τὸν ΒΙΚΕΛΑ, τὸν ΝΙΚΟΛΑΟ ΠΟΛΙΤΗ, τὸν ΧΑΤΖΙΔΑΚΗ, τὸν ΣΟΥΡΗ, τὸν ΠΟΛΕΜΗ, τὸν ΔΑΜΒΕΡΓΗ, τὸν ΑΝΝΙΝΟ καὶ ἄλλους. Ἀνάμεσα στὰ χαρτιά τοῦ PALUMBO ὑπάρχουν ἐπιστολές μερικῶν ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἀνέφερα, πρὸς τὸν PALUMBO, καὶ θίγουν λογοτεχνικά θέματα. Ὁ πιὸ ἀγαπητὸς φίλος του ἦταν ὁ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ. Τὸν PALUMBO ἤμποροῦμε νὰ τὸν θεωρήσουμε σὰν ἀρχηγὸ σχολῆς μιᾶς ομάδας ποιητῶν, ποὺ διαπρέψανε στὰ μέρη μας μέσα στὸν σημερινὸ αἰῶνα καὶ τὸν περασμένο. Αὐτοὶ οἱ Ἑλληνο - Σαλεντινοὶ ποιητές μας εἶναι σχεδὸν ὅλοι νοσταλγικοί, καὶ σὰν τέτοιους μποροῦμε νὰ τοὺς κατατάξουμε σὲ ἓνα πρωτόγονο ρομαντικὸ ρεῦμα ἀθῶο καὶ ἀγνό. Ἡ ἔμπνευσή τους ξεκινάει ἀπὸ μιὰν βαθιὰ ἀναπόληση ἑνὸς πολιτισμοῦ καὶ μιᾶς γλώσσας, ποὺ σιγὰ-σιγὰ πηγαίνουνε σβήνοντας. Ἡ ἔμπνευσή τους ξεκινάει ἐπίσης καὶ ἀπὸ μιὰν βαθειὰν ἀγάπη πρὸς τὴ γῆ τους, πρὸς τὰ οἰκογενειακὰ συναισθήματα, πρὸς τὴν πατρικὴ αὐλὴ καὶ ἰδιαίτατα πρὸς τὴν μητέρα τὴ ζωοδότρα, ποὺ ἡ εὐλογία της μᾶς συντροφεύει στὸν δύσκολο δρόμο τῆς βιοπάλης. Οἱ ποιητές αὐτοὶ (τουλάχιστον οἱ σπουδαιότεροι ἀπ' αὐτοὺς) ἐσπούδασαν τὴν νεώτερη λογοτεχνία τῆς Ἑλλάδας, ἰδίως ὁ PALUMBO, ποὺ στὰ ἰταλικά μετάφρασε ἔργα τοῦ ΒΙΚΕΛΑ, τοῦ ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ, τοῦ ΒΑΛΛΩΡΙΤΗ, τοῦ ΔΡΟΣΙΝΗ, τοῦ ΠΑΛΑΜΑ καὶ τὰ ἀνώνυμα μεσαιωνικά ποιήματα, ποὺ ἔχουν τὸν τίτλο «ἀλφάβητος τῆς ἀγάπης». Ὅλες αὐτές οἱ μεταφράσεις ἔχουνε μεγάλη λογοτεχνικὴ ἀξία καὶ φανερόνουνε μιὰν βαθειὰ ἐκ μέρους τοῦ PALUMBO κατανόηση τῶν ποιητῶν, τῶν ὁποίων ἡ σκέψη καὶ τὸ αἶσθημα ξανάδινε στὰ Ἰταλικά μὲ τρόπον ἀριστοτεχνικό. Ἐνα ἀπὸ τὰ ἀριστουργήματά του στὴν Ἑλληνο - Σαλεντινὴ γλώσσα εἶναι τὸ ποίημα «*Marinata*», τὸ τραγούδι τῆς αὐγῆς, ποὺ σήμερα εἶναι τόσο λαοαγάπητο καὶ ποὺ εἶναι ἓνα ἀληθινὸ ἀριστούργημα, γιατί ἐρμηνεύει πλέρια τὰ συναισθήματα ἀγάπης τῶν παλληκαριῶν τῆς Καλημέρας, ποὺ τραγουδᾶνε τὰ πάθη καὶ τὰ μεράκια τους μὲ τὴ συνοδεία τῆς κιθάρας καὶ τοῦ ἀκορντεὸν στὴν ἀγαπημένη τους, ποὺ γλυκοκοιμᾶται τὶς πρῶτες πρωινὲς ὥρες, τότε ποὺ ἡ μουσικὴ ἀκούγεται καὶ στὸν ὕπνο ἀκόμη ἀνάλαφρη καὶ χαδιάρια, σὰν ἓνα εὐχάριστο ὄνειρο, ποὺ μεταφέρει τὴν καλὴ τους σὲ ἀνθόσπαρτα λιβάδια, γλυκὰ λιμέρια τῆς ἀγάπης. Ἡ κόρη ὅμως τῶν ὁνείρων του, παρὰ τὸ γλυκοκάλεσμά του, δὲν ἐμφανίζεται στὸ παράθυρο, καὶ ἔτσι ὁ ποιητὴς τελειώνει μὲ αὐτοὺς τοὺς γιομάτους πίκρα στίχους:

*Καληνύφτα σὲ φήνω καὶ πάω
πλάγιασου, τὶ βῶ πῆρτα πρικό,
μὰ ποὺ πάω, ποὺ σύρνω, ποὺ στέω,
στὴ καρδιά πάντα σένα βαστῶ.*

μεταφράζω:

*Καληνύχτα σ' ἀφήνω καὶ πάω
πλάγιασε, γιατί ἐγὼ φεύγω πικρὸς (πικραμένος)*

μὰ ὅπου πάω, ὅπου γέρνω, ὅπου στέκω,
στὴν καρδιά μου πάντα σένα βαστῶ.

Ὁ ποιητὴς ὁμῶς, ποὺ ἡ ψυχὴ του εἶναι περισσότερο ριζωμένη στὴν Ἑλληνικὴ γῆ τοῦ Salento, εἶναι ὁ ANTONIO LEFONS, ποὺ κι αὐτὸς καὶ ὁ ἀδελφός του ὁ PASCALIS εἶχε μεταφράσει καὶ σὲ κομπῇ Ἰταλικὴ γλῶσσα τὸ «Βοτάνι τῆς ἀγάπης» τοῦ ΔΡΟΣΙΝΗ. Ὁ ANTONIO LEFONS εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία ὁ πιὸ δυνατὸς ποιητὴς τῆς Ἑλληνόφωνης περιοχῆς τοῦ Salento. Ἀναγκασμένος νὰ ζῇ στὴν Φλωρεντία ἀπὸ λόγους ἐπαγγελματικoὺς ὁ LEFONS σὲ στιγμὲς περισσίας στενοχώριας καὶ ἀκαταμάχητης νοσταλγίας θὰ ἤθελε νὰ βρίσκεται στὴν πρωτόγονη ποιμενικὴ γῆ τῶν πατέρων του, στὴν γῆ, ποὺ μοσκοβολάει ἀπὸ τὴν μυρωδιὰ τῆς ρίγανης καὶ τοῦ μελισσόχορτου, μυρωδικῶν, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὰ εὐχάριστα καὶ νόστιμα καρυκεύματα τῶν μακρυνῶν χρόνων τῆς παιδικῆς του ἡλικίας, ποὺ τὴν εἶχε περάσει μέσα στοὺς ἀγροὺς τοῦ χωριοῦ του.

Σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ὠραῖα ποιήματά του, ποὺ ἔχει τίτλον «Ἐποῦ βρίσκεται ἡ φουχή μου» (=ποῦ βρίσκεται ἡ ψυχὴ μου), ὁ LEFONS ὕστερα ἀπὸ ἓνα ἀετοπέταγμα στὸν οὐρανὸ τῆς Καλημέρας καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀναζήτησιν παντοῦ τῆς ψυχῆς του, τὴν βρίσκει τελικὰ ριζωμένη μέσα στὴ γῆ, ὅπως ἡ ἀγριάδα εἶναι χωμένη μέσα στὸ χῶμα:

Μέσ' στὸ φέο τῆς Καλημέρα
μέσ' στὸ χῶμα ττὴ κλειμμένη
ἡ φουχήμου νύφτα μέρα,
σὰν γκρουμίνια στέει χωμένη.
Νὰ τὴν οὐάλη 'ἐν ἔχει χέρα
νὰ φσινάρι νὰ ἀνὶ
'ἐν ἔει πάο, 'ἐν ἔει λουμέρα
νὰ τὴ κάμη νὰ χασῇ.

Ἐξηγῶ καὶ μεταφράζω: ἡ ψυχὴ τοῦ LEFONS βρίσκεται σύμφωνα μὲ τὸ προειπωμένο ποίημα:

Μέσα στοὺς κάμπους τῆς Καλημέρας
μέσα στὸ χῶμα κλεισμένη νύχτα μέρα
σὰν τὴν ἀγριάδα παραχωσμένη.
Κανεὶς δὲ μπορεῖ νὰ τὴν βγάλῃ ἀπὸ κεῖ,
οὔτε ἀξίνη οὔτε ὄνι δὲν ὑπάρχει,
οὔτε πάγος οὔτε φωτιά,
ποὺ νὰ τὴν κάμη νὰ χαθῇ.

Στὰ λυρικὰ ὁμῶς ποιήματα ἑνὸς ἄλλου ποιητῆ, θέλω νὰ πῶ τοῦ DOMENICO TONDI, ποὺ ἀνήκει στὸ Ἑλληνόφωνο χωριὸ τοῦ Zollino, ἡ ἀγάπη πρὸς

τούς γονιούς, πρὸς τὸν τόπο, ὅπου βλέπουμε πρώτη φορά τὸ φῶς τῆς ἡμέρας καὶ πρὸς τὸ πατρικὸ σπίτι, εἶναι στενὰ δεμένη μετὰ τὴν ἄλλη ἀγάπη, ποὺ ὁ ποιητὴς ἔχει γιὰ τὴν γλῶσσα τῆς γῆς, ὅπου γεννήθηκε. Μεγάλος εἶναι ὁ πόνος τῆς καρδιάς του. Ὁ ΤΟΝΔΙ θὰ ἐπιθυμοῦσεν, ὅπως ἡ γῆ τοῦ Salento γίνῃ περισσότερο γνωστή, ὅπως ἀγαπηθῇ περισσότερο ἀπὸ ὅλους καὶ ὅπως ἀπὸ ὅλους βοηθηθῇ. Ἡ ὡραία αὐτὴ καὶ εὐγενικὰ γλῶσσα, ποὺ ἀπὸ αἰῶνες ἀντιλαλεῖ στὸ ἀκρότατο αὐτὸ σημεῖο τῆς Ἰταλίας, καὶ ζῇ μιὰν φτωχιά καὶ παραμελημένη ζωὴ καὶ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ γραφτῇ μετὰ τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου της (γιατὶ αὐτὰ τὰ γράμματα καταντήσανε τώρα πιά γιὰ μᾶς ξένα). Ὁ ΤΟΝΔΙ θὰ ἤθελε νὰ τὴν δῇ ἀναγνωρισμένη στὰ Δημοτικὰ Σχολεῖα καὶ στὶς Ἐκκλησίες τοῦ τόπου μας. Ὁ πλοῦτος, τὸ εὐκολομεταχείριστο, τὸ εὐκολολύγιστο αὐτῆς τῆς Ἑλληνο - Σαλεντινῆς λαλιᾶς καὶ ἡ ἱκανότητά της νὰ ἀποδίδῃ ἀκόμη καὶ τίς πιὸ λεπτεπίλεπτες ἀποχρώσεις τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς σκέψης, ἔχουνε βρῇ τὴ δικαίωσή τους στὶς Ἑλληνο - Σαλεντινὲς μεταφράσεις (τοῦ PALUMBO καὶ τοῦ ΤΟΝΔΙ) τῶν κειμένων τοῦ DANTE, τοῦ CARDUCCI, τοῦ LEOPARDI, τοῦ BERANGER, τοῦ HUGO, τοῦ HEINE, τοῦ SCHELLEY, τοῦ POE, τοῦ COPPÉE καὶ ἄλλων.

Σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ συγκινητικὰ ποιήματά του, ἀφιερωμένα στὴν γλῶσσα αὐτῇ, ὁ ΤΟΝΔΙ ἐκφράζεται ἔτσι:

*Καὶ στὸν ἀγγέρα λαμπερὸν καὶ ὀλόχαρο
εἰς τῶς ἀστέρω τ' ἀσημένιο βέλο
ἀσημένια φωνὴ λέει τὰ τραβούδια σου
ὦραία μου γλῶσσα, γλῶσσα τῶν Ἀγγέλων.*

μεταφράζω:

*Καὶ στὸν ἀγγέρα λαμπερὸν καὶ ὀλόχαρο
στὸν ἀσημένιο πέπλο τῶν ἀστρῶν
ἀσημένια φωνὴ λέει τὰ τραγούδια σου
ὦραία μου γλῶσσα, γλῶσσα τῶν ἀγγέλων.*

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ ποιητές, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω (σ' ὅποιονδήποτε ἐκδήλωσέ τους) φανερώσανε πάντα τὴν ἀμετρητὴ ἀγάπη τους γιὰ τὴν γλυκεῖα λαλιά ποὺ μιᾶνε καὶ ποὺ εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τὸν ἀρχαῖο ἐλληνικὸ πολιτισμό, ἐκφράζοντας πάντα τὴν ἐπιθυμία τους νὰ κρατήσουν ἐπαφὴ μετὰ τὴν σημερινὴ Ἑλλάδα.

Τὰ ὀνόματα αὐτά (ὅπως ἐδημοσίευσα στὸ περιοδικὸ σύγγραμμα τοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου «Παρνασσός»¹), ποὺ ἐλάμπρυναν τὴν Καλημέρα μετὰ τὰ εὐγενικά τους ἔργα καὶ ἰδιαίτερα μετὰ τὴν λατρεία τους πρὸς τὴν μεγάλη κοινὴ

¹ Τόμ. 2, ἀριθ. 4, Ὀκτώβριος-Δεκέμβριος 1960.

μητέρα τὴν Ἑλλάδα, τὴν ἀρχαία καὶ τὴ νέα, εἶναι σήμερα σκαλισμένα μὲ τὴν μορφὴ τους στὸν μπροῦντζο, εἰς αἰώνιαν μνήμην, γιὰ κείνους, ποὺ ἀρχαῖο θὰ εἰποῦν τὸν καιρὸ ἐτοῦτο, ὅπως λέει ὁ Δάντης μας (Che questo tempo chiameranno antico).

Αὐτοὶ οἱ Ἑλληνιστὲς τῆς Καλημέρας ξαναβρέθηκαν ἔτσι στὸν μπροῦντζο μπρὸς σὲ μιὰ πολύτιμη στήλη, σύμβολο ἀγάπης, φιλίας καὶ ἀδελφосύνης, ποὺ ἐνώνει τοὺς δύο λαούς, τὸν Ἑλληνικὸ καὶ τὸν Ἰταλικὸ σ' ἐνανδιάσπαστο δεσμὸ παραδόσεων, συνηθειῶν, μορφώσεως καὶ πολιτισμοῦ.

Συγκινητικὴ εἶναι ἡ χειρονομία τοῦ Δημάρχου τῆς Καλημέρας, ὁ ὁποῖος, πᾶνε κάμποσα χρόνια τώρα, ζήτησε ἀπὸ τὸν Δήμαρχο Ἀθηνῶν ἔστω κι ἓνα μόνο κομμάτι πέτρας ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη. Μὰ ἡ Ἑλλάδα γενναϊόδωρη, θυμούμενη πὼς στὶς φλέβες μας ρέει τὸ ἴδιο τῆς τὸ αἷμα, θέλησε ν' ἀπαντήσῃ μ' ἓνα δῶρο ἀντάξιο τῆς εὐγένειας καὶ τῆς ἀφιλόκερδης ἀγάπης τῆς πρὸς τὶς μακρυνὲς ἑλληνικὲς καταβολάδες τοῦ Salento, ὅπου διατηροῦνται ἀκόμα ἰδιαίτερες παραδόσεις γλωσσικὲς καὶ λαογραφικὲς, ποὺ ἐπιζοῦν χρόνια τώρα στὴ χώρα μας.